

Äänestämisen rationaalisuudesta

PERTTI SUHONEN

»Mainoskikoilla ei monia mobilisoida käyttämään äänioikeuttaan, mutta enimmäkseen lähtevät liikkeelle kun näkevät keskeisten etujensa olevan kysymyksessä.» Näin ilmaisivat Jaakko Nousiainen ja Matti Wiberg uusutilitaristisen käsityksensä kansalaisten äänestysvalintojen perusteista *Politiikka*-lehden vuoden 1988 viimeisessä numerossa.

N&W:n kirjoitus oli piristävä poikkeus maasamme käydyin poliittista osallistumista koskevan keskustelun peruspainotuksista. Siinä ei murehdita kansalaisten vieraantumista, vaan etsitään poliittiselle osallistumiselle sopivan kokoista soppa heidän arkisesta elämästään. Lopputulemana on ajatus, jonka mukaan varhempi kollektiivinen poliittinen osallistuminen »syötetoimintana» on korvautunut yksilöllisellä, päämäärärationaalisella tulosseurannalla.

Tuon käsityksen mukaan puoluekannan vaihtaminen, entisen säilyttäminen tai äänestämättä jättäminen ovat useimmiten rationaalisia reaktioita». . . pohjimmiltaan ihmiset toimivat järkevän egoistisesti, oman etunsa tunnistaen.» Tällä vuosikymmenellä 3/4 äänioikeutetuista tekee äänestyspäätöksen vasta harkittuaan, mitä poliitikot ovat tehneet heidän hyväkseen tai vahingokseen. (N&W 319)

Suhtaudun epäillen tuohon rationaalisuusyleistyksen ja yritän seuraavassa murentaa sitä. Samaa aihepiiriä olen käsitellyt laveammin kirjassani »Suomalaisten arvot ja politiikka» (1988, 143—182).

Voitto Helander raportoi tässä lehdessä mielenkiintoista tutkimustaan, joka perustui vuosina 1979—87 pidettyjen kuusien vaalien vaaliluetteloihin. Tutkimus koski turkulaisia, mutta tulokset tuskin poikkeavat kovin paljoa koko maan tilanteesta.

Jos kutsutaan Helanderin tapaan aktiivisiksi sellaisia äänestäjiä, jotka osallistuvat vaaleihin

useammin kuin joka toinen kerta, oli aktiivisten osuus 85 %. Joka kerta oli käynyt äänestämässä 64 % turkulaisista. Tavanomainen kysymys »Miksi Jeppe ei äänestä» (Sänkiaho 1988) voidaan kääntää pääläelle: miksi lähes kaikki äänioikeutetut lähes säännöllisesti osallistuvat vapaaehtoiseen vaalitoimitukseen. Uusi muotoilu tuntuu perustellulta senkin vuoksi, että alan kirjallisuudessa on esitetty pitkiä luetteloita poliittisen passiivisuuden syistä (esim. Dahl 1971, 154—161). Mutta miksi ne syyt vaikuttavat niin harvoin?

Myös Nousiainen ja Wiberg tekevät tämän kysymyksen (1988, 317). Heidän uusutilitaristinen vastauksensa on pääteltävissä edellä esitetyistä lainauksista. Ilmeisesti kansalaisten valtaosa on huomannut hyötyneensä siitä, että ovat aiemmin käyttäneet äänioikeuttaan tai sitten he olettavat etuja olevan saavutettavissa vaihtamalla puoluetta tai ehdokasta.

Ajattelutapaa, jonka mukaan yksilöt valitsevat formaalin rationaalisti aina sen toimintavaihtoehdon, joka tuottaa eniten hyötyä suhteessa kustannuksiin, kutsutaan myös järkipärisen valinnan teoriaksi. Sille on siis luonteenomaista toisaalta individualistisuus ja toisaalta ajatus jatkuvasta panosten ja tuotosten laskemisesta. Erik Allardt (1986, 26—28) suhtautuu teoriaan varauksin: »Järkipärisen valinnan teorian suuri ongelma on siinä, että se jättää ratkaisematta, miksi ihmiset viitsivät ylipäättään osallistua politiikkaan.»

Albert Hirschman (1982, 77) kutsuu uusutilitaristisen valintateorian ja käytännön välistä ristiriitaa »äänestäjien paradoksiksi». Sen voi muotoilla Allardt ja Hirschman mukailen seuraavaksi kysymykseksi: Miksi yksityinen kansalainen menee äänestämään vaikka hänen siitä politiikan tuotoksina saamansa hyöty ei koskaan kata edes niitä vähäisiä kustannuksia, joita äanes-

täminen aiheuttaa.

Jokainen laskutaitoinen ja »poliittista lukutaitoa» omaava kansalainen tietää että hänen käytettävissään olevan yhden äänen merkitys on vaalituloksen kannalta häviävän pieni. Lisäksi vaalituloksesta on vielä pitkä ja monipolvinen matka äänestäjää hyödyttäviin tuotoksiin.

Oman edun ajaminen äänestämällä ei siis voi olla järkevää toimintaa formaalin individualistisen päämäärärationaalisuuden mielessä. Sen sijaan on mahdollista, että kansalaisilla on epärealistisia kuvitelmia oman äänensä voimasta. Niihän on pyritty pitämään yllä julkisen propagandan avulla.

Uusutilitaristisen yleistyksen kanssa on ristiriidassa myös se, että kansalaiset pyrkivät äänestämällä ja muulla poliittisella osallistumisella ajamaan muitakin päämääriä kuin omaa etuaan. Toiminnan tavoitteet paikantuvat intressien ja arvojen väliselle jatkumolle (Habermas 1988, 2). Äänestäminen voi olla arvorationaalista.

Myös Suomessa, missä puoluejärjestelmä on edelleen vakaasti yhteiskuntaluokkien välisen intressitaistelun tuottamassa muodossa, suuri osa äänestäjistä tekee ja perustelee valintansa arvoorientaatioiden varassa. Esimerkiksi isänmaa, uskonto, luonto, kansainvälinen solidaarisuus ja tasa-arvo ovat arvoja, jotka ohjaavat monia suomalaisia äänestäjiä. (Suhonen 1988, 153—166)

Usko yhden äänen voimaan on arvopäämääriin pyrittäessä yhtä epärealistista kuin omaa etuaikin ajettaessa. Mutta keinojen ja niiden tehokkuuden laskelmointi ei kuulukaan arvorationaalisen toiminnan käsitteeseen.

Edellisen perusteella olen valmis väittämään, että äänestämässä, äänestämättömyydessä ja poliittisissa valinnoissa on yksityisen kansalaisen kannalta instrumentaalisen toiminnan sijasta kysymys useimmiten ilmaisullisesta toiminnasta. Sitä voidaan kutsua myös symbolikäyttäytymiseksi. Näin siitä huolimatta, että mainitut teot eivät ole kovin näkyviä.

Kun kansalainen puoluetta vaihtamalla tai jäämällä kotiin vaalipäivänä ilmaisee protestinsa, se on kuin potkaisisi lukittua ovea avaimen jäätyä sisäpuolelle tai kuin käden puristamista nyrkkiin taskussa. Se on protestin ilmaisemista itselle.

Äänestämällä voi myös asettua symbolisesti tukemaan jotakin puoluetta, naisia, nuoria, joitakin yhteiskunnallisia tavoitteita, demokraattista

vaalijärjestelmää jne. tai vastaavasti asettua vastustamaan jotakin. Näin määritellään omaa paikkaa yhteiskunnassa. Alessandro Pizzorno (1985) sanookin, että äänestämässä on instrumentaalisen toiminnan sijasta useimmiten kyse identifiivasta toiminnasta. On valinta epävarma tai itsestään selvä sen realisoiminen äänestyskopin yksinäisyydessä tapahtuvalla rituaalilla merkitsee samalla äänestäjän oman identiteetin vahvistamista.

Vaikka vaalit perustuvatkin salaiseen ja yksilölliseen valintaan on niissä myös vahvasti kollektiivisia piirteitä. Voidaan erottaa kahdenlaisia kollektiivisuutta. Koko yhteiskunnan ja sen eri laajuisten osaryhmien taholta kohdistetaan yksilöön normeja ja odotuksia vaaleihin osallistumisesta ja tietynsuuntaisista valinnoista. Jokin osa äänestäjistä lähtee liikkeelle vain täyttääkseen »kansalaisvelvollisuutensa» tai yhteisönsä toiveet pyrkimättä vaikuttamaan politiikan tuotokseen tai vahvistamaan identiteettiään.

Kollektiiviseksi rationaalisuudeksi voisi kutsua sitä, että yksilön toiminnan perustana on kokemus osallisuudesta johonkin laajempaan kokonaisuuteen. Sen kokeminen, että minun asemasani olevia tai samaan päämäärään pyrkiviä on paljon, saa unohtamaan yhden äänen merkityksättömyyden.

Tiivistäen voidaan sanoa, että uusutilitaristinen äänestysvalintojen selitysmalli soveltuu lähinnä niihin yksilöihin, joilla kustannusten ja hyötyjen laskeminen on vielä kesken tai siinä on käytetty virheellisiä lähtötietoja. Muuhun osaan äänestäjistä on sovellettava toisenlaisia rationaliteetin muotoja.

LÄHTEET

- Allardt, Erik: Elämäntapa, harkinta ja muoti ihmisen valintojen perustana. Teoksessa Heikkinen, Kalle (toim.) Kymmenen esseetä elämäntavasta. Yleisradio, Lahti 1986.
- Habermas, Jürgen: On the relationship of politics, Law and Morality. Symposium »The legitimacy of law». The Murikka Institute, Finland 4—7 August 1988.
- Helander, Voitto: Aktiivinen ja passiivinen äänestäjä. Poliittikka 1/1989.
- Hirschman, Albert, O.: Shifting involvements. Private interests and public action. Princeton University Press, Princeton 1982.
- Nousiainen, Jaakko & Wiberg, Matti: Syötötoiminnasta tu-

- losseurantaan. Poliittisen osallistumisen uudet muodot ja merkitykset. *Politiikka* 4/1988.
- Pizzorno, Alessandro: On the rationality of democratic choice. *Telos*, number 63, Spring 1985.
- Suhonen, Pertti: Suomalaisten arvot ja politiikka. WSOY, Juva 1988.
- Sänkiäho, Risto: Mikse Jeppe ei äänestä? *Aamulehti* 27. 10. 1988.